https://doi.org/10.18485/gsad.2026.42.9

АРХИТЕКТОНСКИ ОСТАЦИ И КАРАКТЕР БАДЕНСКОГ НАСЕЉА У КЛЕНКУ КОД ШАПЦА: ЗАШТИТНА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА 2021–2022. ГОДИНЕ

Драган Милановић
Археолошки институт, Београд
ORCID https://orcid.org/0000-0002-5589-9127
Маринко Антонијевић
Филозофски факултет Универзитета у Београду
ORCID https://orcid.org/0009-0009-0236-6798
Магдалена Селаковић
Филозофски факултет Универзитета у Београду

e-mail: draganarh@gmail.com
Оригинални научни рад
Примљено: 30. 4. 2026.
УДК: 903.4”636”(497.11)
Прихваћено: 28. 7. 2026.
902.2(497.11)”2021/2022”

Апстракт: *У раду се разматрају остаци укопаних касноенеолитских структура и њихов просторни однос, у намери да се сагледа карактер насељавања баденске заједнице на локалитету Ацине њиве – Брајково у Кленку код Шапца. Констатовано је неколико категорија архитектонских остатака, које указују на различите функције истражених структура. Резултати истраживања указују да је насеље захватало значајну површину и да се састојало од укопаних структура различитих димензија и облика, чије су се примарне функције односиле на стамбене и економске функције. Њихове секундарне улоге манифестоване су одсуством термалних структура, одлагањем кућног лепа, животињских костију и/или полагањем керамичких посуда и других покретних археолошких налаза, накнадним сахранама животиња и парцијалним људским сахранама. Анализа касноенеолитских архитектонских остатака указала је на постојање комплексне друштвено-економске организације, која је манифестована просторно одвојеним језгром насеља насипрам раштркваних, међусобно удаљених, појединачних укопаних станишта и околних мањих јама. На нивоу језгра насеља, на сложеност друштвених односа указује постојање већих и мањих станишта, која су често била у пару, отворених простора без структура, простора са јамама за складиштење и економске потребе, које су похрањивањем целих животиња или парцијалних људских сахрана стицале посебан културни значај.*

Кључне речи: *налазиште Ацине њиве – Брајково, Срем, касни енеолит, баденско насеље, архитектура, укопане структуре, економске стратегије, друштвена организација*

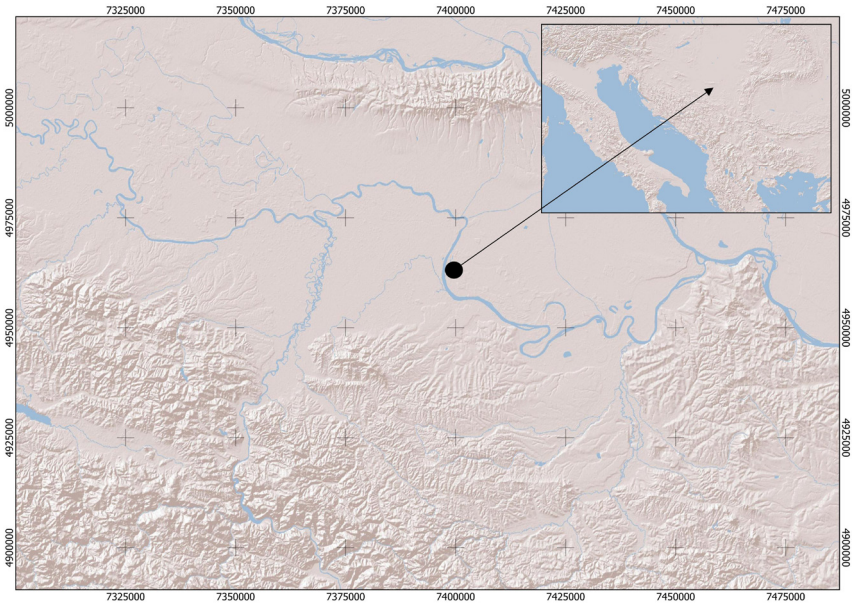

Сл. 1. Положај локалитета Аџине њиве – Брајково у Кленку код Шапца
Fig. 1. Position of the site of Adžine Njive – Brajkovo in Klenak near Šabac

Локалитет Аџине њиве – Брајково се налази на територији општине Рума, са западне стране магистралног пута Рума–Шабац, око 1,6 км североисточно од центра села Кленак (сл. 1). Археолошка проспекција је указала да локалитет заузима знатну површину на левој обали реке Саве, на траси сада новоизграђеног ауто-пута Рума–Шабац–Лозница. Налазиште је откривено приликом систематског рекогносцирања 1967. године, а мања заштитна ископавања спроводио је 1970. године Завод за заштиту споменика културе у Сремској Митровици (Popović 1967; Popović i Vasiljević 1970). Тада је констатовано да је локалитет вишеслојан, да је био пречника око 100 м, а документовани су културни хоризонти из неолита, енеолита, раног бронзаног доба, гвозденог доба и римског периода (Поповић 1997, 14–15; Srejović (ur.)1988, 51).

Нова археолошка истраживања на локалитету обављена су током 2021. и 2022. године. Ради изградње ауто-пута Рума–Шабац–Лозница, Археолошки институт је предузео заштитна археолошка истраживања на овом налазишту, која су реализована у оквиру три кампање (Milanović et al. 2024; Milanović, у штампи). Прва истраживачка кампања је извршена у марту и априлу 2021. године у склопу припреме каснијих обимних ископавања (Милановић et al. 2021; Николић et al. 2022; Milanović et al 2024). Тада су обављене неинвазивне методе даљинске детекције, односно геомагнетна и георадарска снимања, и пробна сондажна ископавања, која су показала

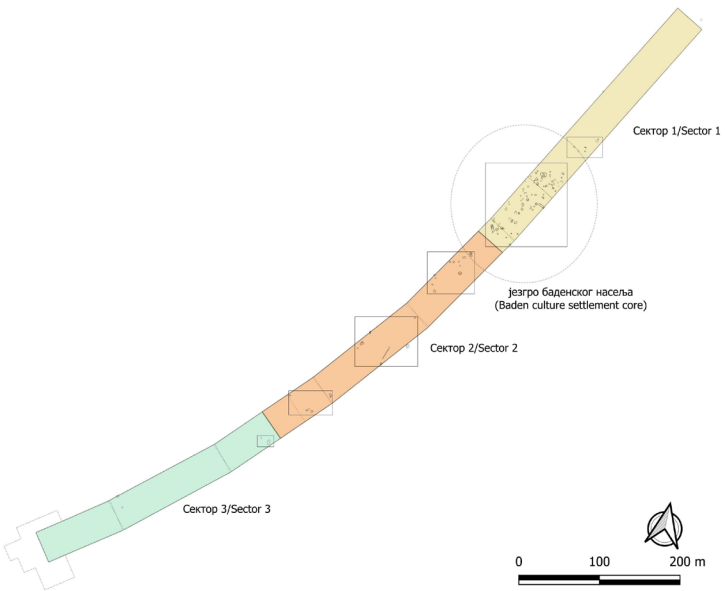

Сл. 2. Сектори 1–3 са обележеним групама касноенеолитских структура на локалитету Аџине њиве – Брајково

Fig. 2. Sectors 1–3 with labelled groups of Late Eneolithic features at the site of Adžine Njive – Brajkovo

присуство археолошких целина на читавој површини угроженој земљаним радовима. У складу са резултатима неинвазивне проспекције и сондажних ископавања угрожена траса ауто-пута је пре реализације друге и треће фазе заштитних археолошких ископавања 2021–2022. године подељена у три сектора. Сектор 1 се налазио у североисточном делу трасе, у дужини од 400 м, сектор 2 је захватио следећих 325 м, а сектор 3 се пружао у крајњем југозападном делу трасе, у дужини од 370 м. Машинским ископом уклоњен је површински слој, дубине око 0,4 м, који је на читавој траси ауто-пута интензивно култивисан у модерно доба.

Током друге и треће истраживачке кампање, које су реализоване од септембра 2021. до јула 2022. године, констатован је велики број археолошких целина-структура на истраженој површини трасе ауто-пута у дужини од 1,1 км и ширини 40 м, које сведоче о постојању великих насеља из неолита, касног енеолита, млађег гвозденог доба, античког и средњовековног периода. Насеље из касног енеолита документовано је у сва три сектора, с тим што је највећа густина структура евидентирана у сектору 1, у мањој мери у сектору 2, а неколико је откривено и у сектору 3 (сл. 2).

Методологија ископавања заснивала се на евидентирању културних слојева и објеката-структура, односно архитектонских целина, прикупљању свих налаза и узорковању за археоботанику, радиокарбонске и ДНК анализе, геохемију, геомагнетизам, микроморфологију и др. Циљ истраживања био је испитивање свих археолошких остатака на траси ради прикупљања нових података који би унапредили досадашња сазнања о животу прошлих популација на простору јужног Срема, у контактној зони Панонске низије и централног Балкана.

Географски положај локалитета

Налазиште Аџине њиве – Брајково је позиционирано на лесној греди, која лежи на око 1,8 км источно од леве обале Саве. Геолошку подлогу одликују квартарни седименти Панонског басена настали акумулацијом материјала који је река Сава наносила током плеистоцена и холоцена, док непосредну околину локалитета одликује присуство алувијалних и шумских типова земљишта. Насеље је формирано на солоњу, који спада у групу заслањених земљишта карактеристичних за поднебље југоисточног Срема (Živković et al. 1972; Pavlović et al. 2017). Комплетно подручје локалитета се налази у водоплавној зони, док вегетацијски покров предоминантно чине низијске шуме (Кочић и Антонијевић, у припреми).

Циљеви и методологија рада

Циљ рада је да се презентују, категоришу и интерпретирају остаци архитектонских структура баденског насеља у Кленку у намери да се утврди његов карактер и основне одлике. Захваљујући великој површини на којој су откривени и њиховој бројности било је могуће евидентиране остатке земљане архитектуре категорисати и сагледати њихов просторни однос. Њихова категоризација је учињена на основу димензија, дубине и облика. Да би се дошло до релевантних закључака и одговарајуће интерпретације у обзир су узети и остаци материјалне културе у поменутим целинама, првенствено квантитет покретних археолошких налаза и њихове специфичности (као нпр. бројност керамичких пехара са тракастом дршком), затим присуство термалних структура, кућног лепа и гарежи, сахрана животиња и парцијалних сахрана људи.

Категорије архитектонских остатака

Анализа архитектонских остатака указала је да се они могу определити у шест основних категорија: јаме за складиштење (42 структуре), велике јаме за становање и економске активности (29), плитке јаме (40),

Сл. 3. Јама за складиштење са приступном платформом – објекат 218/C1
Fig. 3. A storage pit with an access platform – feature 218/S1

пећи на отвореном (1), дубље, веће јаме коритастог облика (2) и ровови (1). Укупно је регистровано 115 структура.

Јаме за складиштење

Укопи, односно јаме за складиштење прилично су бројне. Оне су евидентиране у свим секторима, укупно 42, а нарочито су бројне у сектору 1 (33). Основне одлике ове групе укопа јесу њихове релативно мале димензије отвора, односно горњег дела, а крећу се од 1 м дужине и 1 м ширине до 3,2 м дужине и 2,3 м ширине. Најчешће су овалног отвора, неједнаке дужине и ширине (нпр. 2,8 и 1,5 м, 2,5 и 2,15 м или 2,2 и 1,75 м) или ређе уједначених димензија, готово кружне основе (нпр. 1,3 и 1,2 м), док им дубина варира од 0,5 до 1,65 м (углавном преко 0,6 м). Зидови су најчешће конични, те је дно мање површине од отвора, а пресек укопа трапезаст. Ређе су евидентиране јаме вертикалних зидова, а врло ретко јаме звонастог пресека и коничних зидова, тако да им је дно шире од отвора (нпр. објекат 170/C1). У појединим случајевима елипсоидна јама је имала приступни, плићи део у виду заравњене платформе (објекти 155/C1, 163/C1, 185/C1, 218/C1 и 109/C3) (сл. 3). Јаме се могу поделити на веће (табела 1), чија дужина прелази 1,5 м, и на мање, са дужином која не превазилази ту вредност.

Large pits (with lengths exceeding 1,5 m)	**Јаме већих димензија (дужине преко 1,5 m)**	9/C1, 152/C1, 160/C1, 161/C1, 162/C1, 163/C1, 169/C1, 170/C1, 185/C1, 205/C1, 212/C1, 213/C1, 218/C1, 225/C1, 227/C1, 228/C1, 229/C1, 230/C1, 249/C1, 252/C1, 258/C1, 260/C1, 1/C2, 43/C2, 57/C2, 71/C2, 109/C2, 114/C2, 153/C2, 109/C3 и 313/C3
Small pits (with lengths up to 1,5 m)	**Јаме мањих димензија (дужине до 1,5 m)**	78/C1, 128/C1, 155/C1, 156/C1, 174/C1, 193/C1, 207/C1, 211/C1, 214/C1, 237/C1 и 241/C1

Табела 1. Веће и мање јаме за складиштење
Table 1. Large and small storage pits

У одређеним објектима ове категорије евидентиране су сахране животиња (објекат 109/C/3) и парцијалне људске сахране (објекат 128/C1).

У појединим јамама евидентирана је већа или мања количина лепа и гарежи. Тако је у објекту 170/C1 регистровано чак 42 кг кућног лепа; у објекту 230 – 39 кг кућног лепа, у објекту 78/C1 – 11 кг, док је из објекта 229/C1 прикупљено 6 кг лепа. Мања количина лепа и гарежи је констатована и у објектима 156/C1, 161/C1, 162/C1, 174/C1, 200/C1, 205/C1, 212/C1, 213/C1, 214/C1, 218/C1 и 228/C1. Комади витрификованог лепа са отисцима плетера прикупљени су из испуне објекта 163/C1.

На дну објекта 128/C1 откривени су људска лобања и пехар, документовани на слоју кућног лепа и гарежи, док је на дну објекта 211/C1 регистрована велика количина гарежи и 28 кг кућног лепа, шкољки и горелих животињских костију. У објекту 225/C1 откривено је 15 кг лепа и доста шкољки (сл. 4). У горњем делу објекта 109/C3 констатована је велика количина витрификованог кућног лепа и гареж (дебљине око 0,6 м), као и концентрација шкољки, а при дну два скоро цела скелета домаће свиње и делимичан очуван скелет срндаћа. У објекту 313/C3 евидентирана је концентрација фрагментованих керамичких посуда, животињских костију, пужева и шкољки.

У одређеним укопима констатоване су и концентрације керамичких посуда; нпр. у објекту 170/C1, где су откривени фрагменти посуде за складиштење и комади угљенисаног дрвета (сл. 5). Већа количина уломака

Сл. 4. Јама за складиштење са концентрацијом горелих фрагмената кућног лепа – објекат 225/C1

Fig. 4. A storage pit with concentrated remains of burned household daub – feature 225/S1

керамичких посуда евидентирана је у и објектима 169/C1 и 229/C1, као и у неколико јама истражених у сектору 2 – 109/C2, 114/C2 и 153/C2. У бројним структурама прикупљена је велика количина шкољки, која је најчешће концентрисана на дну јама (156/C1, 161/C1, 162/C1, 205/C1, 228/C1, 237/C1, 241/C1, 43/C2 и 57/C2).

Према бројности посебних налаза[1] издвајају се објекти 9/C1 (8 примерака), 152/C1 (6), 109/C3 (5), 313/C3 (4) и објекат 153/C2, у којем је евидентирано неколико камених и кремених алатки (7), као и кремених одбитака.

По један примерак, у целости очуваних или фрагментованих керамичких пехара са тракастом дршком документован је у целинама 78/C1, 128/C1, 161/C1, 212/C1, 71/C2, 114/C2, док је више примерака регистровано у објектима 152/C1 (2 примерка), 205/C2 (2), 109/C2 (два очувана у целости) (сл. 6).

[1] Међу посебним налазима најзаступљеније су категорије камених и кремених артефаката, керамички предмети (целе посуде, пршљенци, калеми, тегови, жетони итд.), као и коштане алатке.

Сл. 5. Јама за складиштење са концентрацијом горелих фрагмената кућног лепа и великих посуда за складиштење – објекат 170/C1

Fig. 5. A storage pit with concentrated remains of burned household daub and large ceramic storage vessels – feature 170/S1

Сл. 6. Одабрани налази керамичких пехара са тракастом дршком

Fig. 6. Selected finds of ceramic cups with strip-shaped handles

Large pits with lengths of about 3 m	**Велике јаме дужине око 3 m**	139/C1, 140/C1, 181/C1, 183/C1, 224/C1, 226/C1, 250/C1, 251/C1, 254/C1, 10/C2, 179/C2 и 129/197/C2
Large pits with lengths of about 4 m	**Велике јаме дужине око 4 m**	75/C1, 178/C1, 184/C1, 222/C1, 234/C1, 255/C1, 12/C2, 29/C2 и 182/C2
Large pits with lengths ≥ 5 m	**Велике јаме дужине ≥ 5 m**	190/C1, 221/C1 и 32/C2
Large pits with lengths ≥ 6 m	**Велике јаме дужине > 6 m**	206/C1 и 297/C3
Large pits with lengths ≥ 7 m	**Велике јаме дужине > 7 m**	120/C2
Large pits with lengths ≥ 8 m	**Велике јаме дужине > 8 m**	150/C1
Large pits with lengths ≥ 10 m	**Велике јаме дужине > 10 m**	258/259/C1

Табела 2. Величине великих јама према утврђеним дужинама

Table 2. Sizes of large pits according to established lengths

Велике јаме-станишта и економски објекти

Досадашња евиденција са централног Балкана уклапа се у општа сазнања о укопаним стаништима из периода неолита и енеолита, потврђујући да анализа основних морфолошких карактеристика и испуне није довољна за карактеризацију одређеног објекта као станишта (Трипковић 2007; 2013, 45). У контексту винчанске културе на централном Балкану, Б. Трипковић истиче потребу за издвајењем прецизнијих критеријума за дефинисање укопаних објеката као станишта. Осим димензија и правилности укопа, као релевантне индикаторе издваја и идентификацију остатака архитектуре,[2] термалне структуре, уређење унутрашњег простора (које подразумева постојање одређених модификација у унутрашњости објекта, попут поднице, глинених банака, лежајева итд.), као и присуство *in situ* материјала у унутрашњости објекта.[3] Објашњење укопаних објеката као станишта се може потврдити само на основу комплементарне анализе наведених критеријума (Триковић 2007, 22–27).

[2] Детектовање остатака архитектуре није довољно да би се сваки објекат идентификовао као станиште, јер су објекти различитих функција могли имати архитектонску конструкцију.

[3] Напуштено станиште може а и не мора да садржи покретни археолошки материјал *in situ*, што зависи од третмана структуре након напуштања.

Сл. 7. Највећа јама за становање у централном делу језгра насеља – објекат 258/259/C1

Fig. 7. The largest residential pit feature in the central part of the settlement core – feature 258/259/S1

Велике јаме које су могле служити за становање или одређене економске активности обично су овалних или елипсоидних основа. Укупно је евидентирано 29 оваквих структура. Дужине одређених јама прелазе или су близу 3 м, поједине су близу или преко 4 м, неке 5 м и више, а поједине преко 6 м, док је најдужа била преко 8 м (таб. 2). Поједине јаме (објекти 259/C1 и 120/C2) нису у потпуности истражене јер залазе у профил ископа. Истражене димензије објекта 259/C1 су: дужина 5,1 м, ширина између 2,8 и 2,5 м, а дубина 0,8 м. Након што је истражен и суседни објекат 258/C1 (јама за складиштење), испоставило се да та два објекта чине целину дужине 8,3 м. Претпостављено је да је у профилу остало још најмање 2 м која нису истражена, те је реконструисана дужина објеката 259 и 258/C1 преко 10 м (сл. 7; табела 2). Истражене димензије објекта 120/C2 су 4,6 и 3,9 м, а дубина је варирала између 0,2 и 0,6 м, те је претпостављено да њена дужина износи преко 7 м (табела 2). Најдужа у потпуности истражена јама достиже ширину између 4

Сл. 8. Станиште већих димензија у северном делу језгра насеља – објекат 150/C1
Fig. 8. A large residential pit in the northern part of the settlement core – feature 150/S1

и 5,3 м, са дном на различтим дубинама и дубљом јамом у средишњем делу (објекат 150/C1) (сл. 8**)**. Објекти дужине преко 6 м су ширине између 3,3 и 3,4 м. Оба објекта ове групе (206/C1 и 297/C3) састојала су се од више ћелија различитог облика и различитих дубина. Посебно је специфичан објекат 297/C3, који се састојао од веће овалне јаме на северу, једне дубље елисоидне јаме-ватришта и три мање плитке ћелије у средишњем делу и плиће јаме елисоидне форме у јужном делу објекта (сл. 9). Објекти дужине преко 5 м имају ширину између 2,5 и 3,85 м. Објекат 190/C1 садржао је у средини две дубље овалне јаме на различитим дубинама, док је остатак објекта равног дна. Објекат 221/C1 имао је са једне стране приступни плићи заравњен део са степеником и две дубље јаме, а преостали већи део је равног дна. Објекат 32/C2 састојао се од дубље овалне јаме, док је остатак објекта имао равно дно. Објекти дужине близу или преко 4 м имају ширину преко 1,6 а достижу и до 3,9 м (једино објекат 75/C1 има ширину између 1 м у најужем прилазном најплићем делу и 2 м), а они дужине преко или близу 3 м најчешће су ширине између 2 и 3 м.

Јаме су неправилне основе, ретко равног дна (нпр. објекат 234/C1), а најчешће са дном на различитим нивоима, дубине од 0,25 до 0,9, ретко и до 1,3 м (објекат 297/C3). У том смислу, посебно су специфични већ поменути објекат 297/C3 са дубљом јамом са гарежи и пепелом и објекат 29/C2, који је

Сл. 9. Станиште већих димензија у јужном делу насеља – објекат 297C3
Fig. 9. A large residential pit in the southern part of the settlement – feature 297/S3

Сл. 10. Велика јама за становање у сектору 2 – ватриште у објекту 29/C2
Fig. 10. A large residential pit in sector 2 – a fireplace in feature 29/S2

Сл. 11. Велика јама за становање у сектору 2 – објекат 29/C2
Fig. 11. A large residential pit in sector 2 – feature 29/S2

такође у средишњем делу садржао ватриште са гарежи и пепелом, димензија 1,6 x 0,95 м (сл. 10–11). У објекту 182/C2 откривене су две пећи (сл. 12). Прва пећ се налазила у северној ивици јаме. Пећ је слабо очувана, била је елипсасте основе, димензија 0,75 x 0,45 м. Састојала се од слоја фрагментованих керамичких посуда, преко којих је био глинени премаз дебљине 1 цм. Друга пећ се налазила у југозападној ивици јаме. Очувана је подница дебљине 1 цм, супструкција од керамичких посуда и мали делови калоте. Била је елипсасте основе, димензија 0,95 x 0,55 м. У северном делу објекта 120/C2 евидентирано је огњиште са интензивним остацима запечене земље, а у објекту 226/C1 пронађен је већи фрагмент поднице пећи у дислоцираном положају.

Поједини објекти у овој групи (184/C1, 221/C1, 259/C1, 12/C2, 32/C2 и 297/C3) садржали су и дубљу укоп-јаму налик јамама претходне групе, које су опредељене као јаме за складиштење (258/C1 и 43/C2). Одређене јаме су садржале плићи укоп као нека врста прилаза, односно платформе (објекат 75/C1, 139/C1, 181/C1, 222/C1, 226/C1, 255/C1, 179/C2 и 297/C3), који се могао пружати са свих страна око централног дубљег простора (објекат 129/197/C2), а само у једном случају структура се састојала од две јаме приближно сличних димензија и облика које су биле на незнатно различитим нивоима, и већег, плићег дела (објекат 206/C1).

Једино је у објекту 255/C1 констатован укоп за стуб у приближно централном делу јужног, дубљег дела јаме пречника 0,5 м и дубине око 0,15 м.

Сл. 12. Велика јама за становање у сектору 2 – објекат 182/C2 са две пећи
Fig. 12. A large residential pit in sector 2 – feature 182/S2 with two kilns

Сл. 13. Објекат 12/C2 са доњим делом људског скелета
Fig. 13. Feature 12/S2 with the lower part of the human skeleton

Сл. 14. Објекат 150/C1 са целим скелетом домаћег говечета

Fig. 14. Feature 150/S1 with skeletal remains of domestic cattle

Објекат 12/C2 се одликује парцијалном људском сахраном (сл. 13). У објекту 150/C1 откривен је цео скелет домаћег говечета (сл. 14), а у објекту 184/C1 скоро цео скелет домаћег говечета и делимично очуван скелет овце.

У објекту 139/C1 је евидентирана већа концентрација кућног лепа. У објектима 181/C1 је измерено 35 кг, а у објекту 221/C1 чак 73 кг кућног лепа. У северном делу објекта 129/197/C2 констатована је већа концентрација кућног лепа, а јама се посебно издваја према бројности кремених алатки и одбитака. На већој површини објекта 120/C2 истражен је слој запечене земље, док је концентрација гарежи на већој површини документована у објекту 29/C2. Такође, већа концентрација гарежи, црвено запечене земље и керамике забележена је у целинама 32/C2 и на дну објекта 179/C2, док је у северном делу јаме 251/C1 документована концентрација која се састоји од лепа и гарежи са шкољкама.

Већа количина шкољки регистрована је у објектима 234/C1, 250/C1 и 12/C2. У објекту 75/C1 евидентирана је концентрација шкољки при дну објекта, док је у објекту 184/C1 истражен скелет домаћег говечета, као и парцијално очуван скелет овце.

Значајне количине уломака керамичких посуда пронађене су у већем броју структура (објекти 75/C1, 181/C1, 183/C1, 190/C1, 258/C1, 234/

C1, 250/C1, 32/C2, 120/C2, 84/182/193/C2 и 129/197/C2), у којима су често документовани карактеристични керамички пехари са тракастом дршком (објекти 75/C1 (3 примерка), 32/C2 (1), 139/C1 (1), 140/C1 (2), 150/C1 (1), 181/C1 (2), 224/C1 (1), 10/C2 (1), 84/182/193/C2 (2), 120/C2 (1), 129/197/C2 (1), 179/C2 (1) и 297/C3 (3)).

Посебни налази бројно су заступљени у целинама: 75/C1 (8 примерака), 222/C1 (8), 224/C1 (7), 250/C1 (11), 179/C2 (13), 120/C2 (7), 129/197/C2 (33) и 297/C3 (18 или 19).

Дубље, веће јаме коритастог облика

Откривене су две овакве јаме. У питању су објекти 200/C1 и 31/C2. Прва је дужине 1,3 м, ширине 0,7 м, а дубине 0,9 м. Друга је дужине 3,5 м, ширине 1 м, а дубине 1,35 м. Постоје индиције да су у дну објекта 31/C2 постојали укопи за стубове, што указује да је у овом објекту коритасте основе могла бити постављена нека врста дрвене конструкције. Из ове целине је прикупљена велика количина уломака керамичких посуда.

Пећи на отвореном

Истражена је само једна пећ на отвореном. У питању је објекат 110/C2, који се налазио у близини станишта 129/197/C2, плитке јаме (објекат 108/C2) и јаме за складиштење у сектору 2 (објекат 109/C2). Пећ је била квадратног облика са заобљеним угловима, димензија 0,9 x 0,9 м. Подница се састојала од танког премаза преко густо распоређених фрагмената већих посуда.

Плитке јаме

Укупно је откривено 40 плитких јама, које су најбројније у сектору 1 (33). Најчешће су овалног или елипсастог облика, ређе неправилног облика. У неколико случајева примећено је да је неправилан облик могао бити последица укопавања две или више јама које се незнатно пресецају, као нпр. у случају објеката 148/C1, 154/C1 или 157/C1, или је у плићој јами накнадно ископана мања дубља јама, као што је случај у објекту 165/C1. Јаме ове категорије су дубине између 0,1 и 0,6 м, најчешће између 0,15 и 0,4 м. Према димензијама могу се издвојити јаме чије дужина и/или ширина прелази 1,5 м и они чије дужина и ширина не прелази ту вредност (табела 3). Најчешће су равног дна, а у појединим случајевима уочено је да се јама састојала од плићег и дубљег дела (нпр. објекти 173/C1 и 248/C1), као што је утврђено и у случају претходне две категорије архитектонских остатака.

Large pits (with lengths/widths exceeding 1,5 m)	**Јаме већих димензија (дужине/ширине преко 1,5 m)**	105/C1, 109/C1, 120/C1, 145/C1, 147/C1, 153/C1, 154/C1, 157/C1, 159/C1, 165/C1, 172/C1, 173/C1, 179/C1, 210/C1, 217/C1, 219/C1, 223/C1, 238/C1, 248/C1, 256/C1, 3/C2, 5/C2, 201/C2 и 65/C3
Small pits (with lengths/widths up to 1,5 m)	**Јаме мањих димензија (дужине/ширине до 1,5 m)**	110/C1, 111/C1, 112/C1, 148/C1, 151/C1, 166/C1, 167/C1, 177/C1, 187/C1, 189/C1, 191/C1, 208/C1, 216/C1, 17/C2, 40/C2 и 108/C2

Табела 3. Веће и мање плитке јаме

Table 3. Large and small shallow pits

Већа количина кућног лепа евидентирана је у објекту 210/C1, док је слој кућног лепа са гарежи у горњем делу слоја испуне констатован у објекту 109/C1. У објекту 153/C1 регистрована је већа количина гарежи и угљенисаног дрвета, а уједно је прикупљена знатна количина шкољки. Концентрација лепа, гарежи и речних шкољки регистрована је и у објекту 110/C1. У испуни објекта 111/C1 евидентирани су уломци керамичких посуда, кућни леп и гареж. Више комада добро запечене поднице дислоциране пећи потиче из структуре 217/C1, док је у објекту 65/C3 регистрована концентрација пепела, као и зона запечене земље.

Керамички пехари са тракастом дршком регистровани су у бројним археолошким целинама 109/C1 (1 примерак), 147/C1 (2), 153/C1 (5), 154/C1 (3), 165/C1 (1), 172/C1 (1), 173/C1 (1) и 210/C1 (2). Према бројности посебних налаза издвајају се објекти 172/C1 (4 примерка) и 223/C1 (4).

Јаме са скелетима животиња и остацима људских скелета

Посебну групу архитектонских целина представљају јаме у којима су откривене сахране животиња и парцијалне људске сахране. Сахране животиња су констатоване у три јаме, а парцијалне људске сахране у две јаме.

Сахране домаћих животиња констатоване су у објектима 150/C1, који је опредељен као станиште, а откривен је цео скелет домаћег говечета (сл. 14). У објекту 184/C1, који такође представља станиште, пронађен је

скоро цео скелет домаћег говечета и делимично очуван скелет овце. На дну објекта 109/C3, који је опредељен као јама за складиштење, откривена су два скоро цела скелета домаће свиње и делимичан скелет срндаћа.

На дну објекта 128/C1, који је опредељен као јама за складиштење, пронађени су људска лобања и пехар на слоју кућног лепа и гарежи (дебљине 0,4 м). Велика јама за становање 12/C2 одликује се парцијалном људском сахраном на дну (сл. 13). Похрањен је само доњи део скелета (карлица и доњи екстремитети).

Ров

У сектору 2 истражен је објекат 168/C2, који представља ров. Објекат је истражен у дужини од 18 м. Ширина се креће од 0,6 до 0,4 м, а дубина 0,5 до 0,3 м. На југоисточној страни био је спојен са објектом 114/C2, који је опредељен као јама за складиштење. У рову је било врло мало покретног археолошког материјала баденске провенијенције.

Дискусија

Налазиште је смештено на веома повољном географском положају, на лесној греди леве обале реке Саве, на потесу који данас обухвата земљишне парцеле највишег бонитета. Предности локалних природних услова, који су подразумевали близину реке, заслањених, алувијалних и шумских земљишних типова, привлачиле су поред баденске популације и популацију у неолиту, млађем гвозденом добу, античком и средњовековном периоду, те је формиран вишеслојни локалитет са развијеном хоризонталном стратиграфијом. Положај локалитета Аџине њиве – Брајково на заслањеном земљишном типу солођ сугерише значај сточарства и лова (уп. Milanović 2021), а заступљеност алувијалних и шумских земљишта на значај земљорадње за становнике баденског насеља (уп. Milanović 2019).

Прелиминарни резултати анализе орнаменталних образаца и форми керамичких посуда (Svilar et al. 2024) и за сада само један апсолутни датум, који потиче из објекта 128/C1 (зуб људске лобање) (DeA 35669, 3490–3470 и 3380–3100 cal BC 2σ), сугерише да би енеолитско насеље у Кленку требало датовати у другу половину 4. миленијума п. н. е.[4] Ипак, не би било изненађење да су на локалитету заступљене и раније (рани Баден и Болераз) и касније фазе (почетни векови 3. миленијума п. н. е., тј.

[4] Захваљујемо колеги др Мирославу Марићу из Балканолошког института САНУ, који је као руководилац пројекта фонда за науку ПРОМИС, под називом *Regional Absolute Chronologies of the Late Neolithic* (RACOLNS), омогућио апсолутно датовање поменутог узорка.

најмлађи Баден) (о хронологији и керамичким стиловима баденске културе видети: Němejcová-Pavúková 1981; 1991; Dimitrijević 1979; Tasić 1995; Nikolova 1999; Furholt 2008; Милановић 2011; Milanović 2013; Balen 2018 са референцама), а локалитети са дуготрајним становањем на истом месту (3600–2700. године п. н. е.) познати су и на територији централног Балкана (Bulatović and Milanović 2021).

Анализа просторног распореда структура омогућава драгоцен увид у друштвену организацију баденског насеља, каква у Србији до сада нису истражена у обиму како је то учињено у Кленку. Укупно је евидентирано 115 објеката-структура насеља из касног енеолита, који се према налазима материјалне културе могу определити широком културном кругу баденског феномена, који у другој половини 4. и почетком 3. миленијума заузима огромну територију централне и јужне Европе. За организацију енеолитских насеља на широј географској и временској скали, значајни су радови В. Паркинсона, примарно за процесе дезинтеграције неолитских заједница и формирања раних енеолитских насеља, са посебним акцентом на промене у стамбеној архитектури (Parkinson 1999; 2002). Анализирајући насеља баденске културе у Мађарској, Т. Хорват је изнела мишљење да су она била привременог карактера и да се могу објаснити климатском променом и условима неповољним за оснивање сталних насеља. Насељена су малим мобилним заједницама које су своје активности усмериле углавном на сточарство, а докази о постојању ограђеног простора за стоку на појединим налазиштима и увећано коришћење пећина интерпретирани су као индикације за трансхумантни пасторализам (Horváth 2023, 223–224). Она је предложила модел насељавања према којем су једино формална гробља имала сталан карактер, док су се мања насеља привременог карактера и без правилног унутрашњег плана с временом померала дуж система водотока на нове локације, на удаљености између 1 и 3 км (2023, 223–224).

Анализа архитектонских остатака на локалитету Аџине њиве – Брајково у Кленку указала је да се они могу определити у шест основних категорија: јаме за складиштење, велике јаме за становање и економске активности, плитке јаме, пећи на отвореном, дубље, веће јаме коритастог облика и ровови. У групу дубљих јама коритасте основе опредељене су две јаме (објекти 200/C1 и 31/C2), а пронађена је само једна пећ на отвореном (објекат 110/C2). Откривен је само један узак и плитак ров, у којем је било врло мало налаза (објекат 168/C2). Укопи палисаде нису откривени. Претпоставља се да би овај ров могао имати неку врсту дренажне функције. Преостале три групе су најзаступљеније у узорку.

На локалитетима баденске културе веома су ретко евидентиране надземне структуре у виду кућа или колиба (уп. Bistáková and Nevizánsky 2015; Balen 2018, 71–72). Једна таква структура, грађена у техници плетера и лепа, откривена је на суседном налазишту Гомолава код Хртковаца, а претпостављено је да су можда само већа, централна насеља баденске културе садржавала и надземне грађевине, док су мања (или периферна) насеља садржала само земунице (Petrović i Jovanović 2002, 59). Јаме великих димензија су у ранијој литератури о баденским насељима углавном интерпретиране као укопана или полуукопана станишта (земунице или полуземунице) или као позајмишта за глину (уп. Balen 2018, 70–74).

Остаци надземних кућа или колиба у Кленку нису пронађени. На могуће постојање надземних архитектонских остатака индицирају веће количине лепа и гарежи, откривени у појединим јамама. Евидентиране су бројне велике јаме, које су могле бити коришћене за становање и економске активности, у сва три сектора (укупно 29) (табела 2). С обзиром на њихову величину, првенствено дужину, подељене су на оне чија дужина прелази или је близу 3 м и оне близу или преко 4 м. Те две групе великих јама су најбројније, укупно 21. Јаме већих димензија (укупно 8) имају дужину 5 м и више, док су врло велике јаме дужине преко 10 м врло ретко заступљене. Основне одлике тих јама већих димензија је да су се састојале од више ћелија, односно мањих јама, које су често укопаване на различитим дубинама. Приликом укопавања јама у лесну подлогу ископана земља је могла бити коришћена у изградњи њихове горње конструкције (делови зидова и крова, односно покривача земуница). Поједини од тих ћелијских простора могли су имати функцију огњишта или ватришта, што је и утврђено у случају објеката 29/C2, 120/C2 и 297/C3, или су садржале пећи, као што је случај у објекту 182/C2. Одређене јаме су садржале сличан укоп (нпр. објекти 150/C1 или 221/C1), али без гарежи и пепела, те је претпостављено да су таква ватришта била чишћена, на шта упућују спорадични налази фрагмената подница дислоцираних пећи у појединим јамама (нпр. у објекту 226/C1). Одсуство термалне структуре у великим јамама може да укаже да су оне биле економски објекти, или да су те јаме напуштене у летњем периоду када грејање станишта није било потребно. С друге стране, врло велики објекти могли су садржати дубљу јаму, односно ћелију која је вероватно била у функцији складишног простора, што је евидентирано у случају велике јаме 12/C2 и суседне јаме за складиштење 43/C2, као и објеката 259/C1 и 258/C1, 150/C1 и 152C1. Укопи за горњу конструкцију нису евидентирани, осим у случају објекта 255/C1, где је у средишњем делу пронађена мања јама која је могла представљати

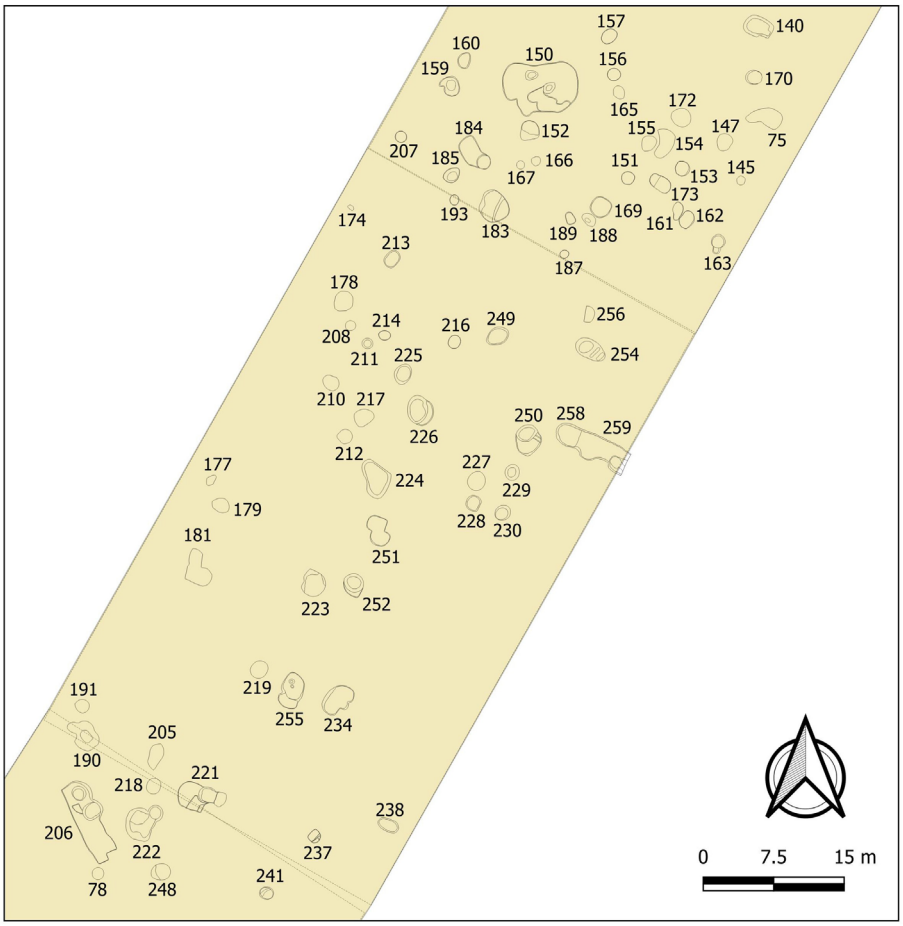

Сл. 15. Ситуациони план са структурама који чине језгро баденског насеља

Fig. 15. Situational plan with features of the Baden settlement core

негатив стуба-носача горње конструкције. Претпостављено је да су горњу конструкцију носиле релативно плитко укопане и укосо постављене дрвене греде, чији негативи нису могли бити откривени јер су се налазили у горњем слоју, који је интензивно култивисан у модерно доба, а који је уклоњен машинским путем приликом ископавања 2021–2022. године.

Просторни распоред покретних археолошких налаза може сугерисати специфичне економске активности које су могле бити обављане у насељу. Упадљиво мноштво камених и кремених артефаката, идентификовано унутар станишта 129/197/C2, индицира постојање потенцијалне радионице за израду алатки. Такође, већи број камених и кремених алатки регистрован је и у структурама 153/C2 и 179/C2, које су позициониране једна поред друге.

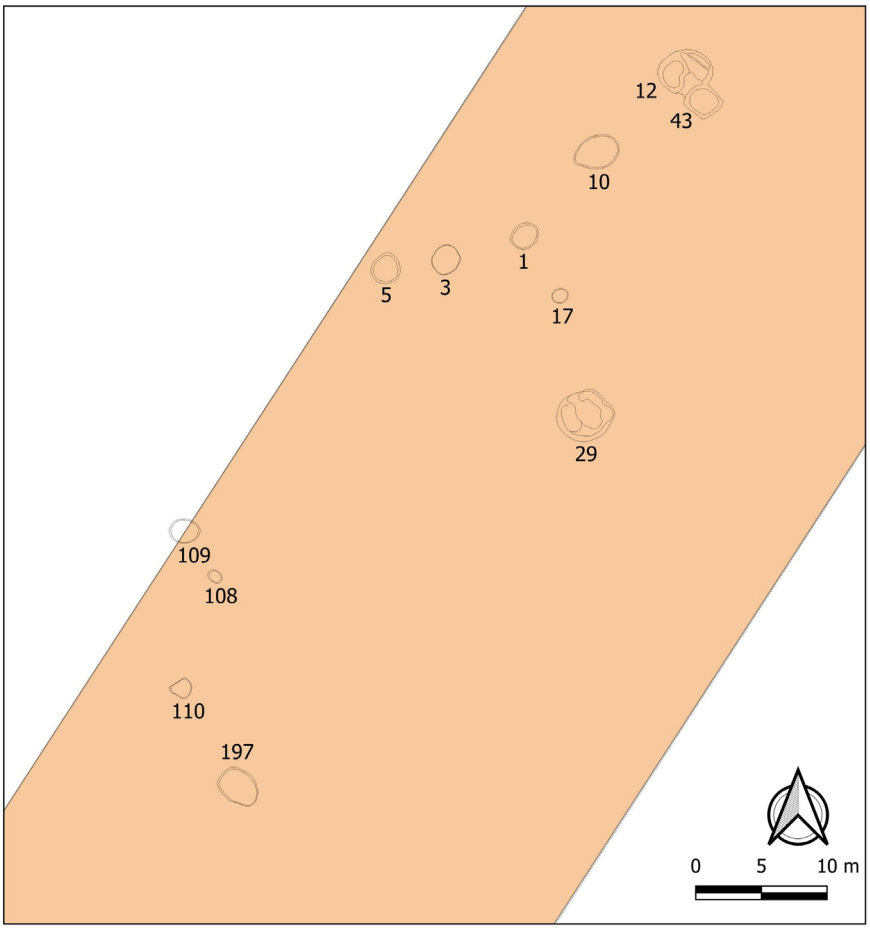

Сл. 16. Ситуациони план са групом структура који се налазе јужно од језгра насеља
Fig. 16. Situational plan with the group of features recorded south of the settlement core

Просторни распоред структура према поменутим категоријама архитектонских остатака указује на неколико веома битних чињеница које до сада нису биле познате када је реч о друштвеној организацији баденских насеља. Прво, може се закључити да су на истраженој траси ауто-пута откривени остаци насеља у најјужнијем делу сектора 1, у дужини од око 110 м, које се састојало од густо распоређених станишта, јама за складиштење, плитких јама и отворених простора између структура. Оно је означено као језгро баденског насеља, а процењено је да је могло заузимати више од 1 хектара (сл. 2 и 15). Други део баденских структура распоређен је највећим делом јужно, а мањим северно од насеља, тако да се могу уочити раштркана и међусобно удаљена станишта (сл. 2, 16–20), која су у неколико случајева била упарена

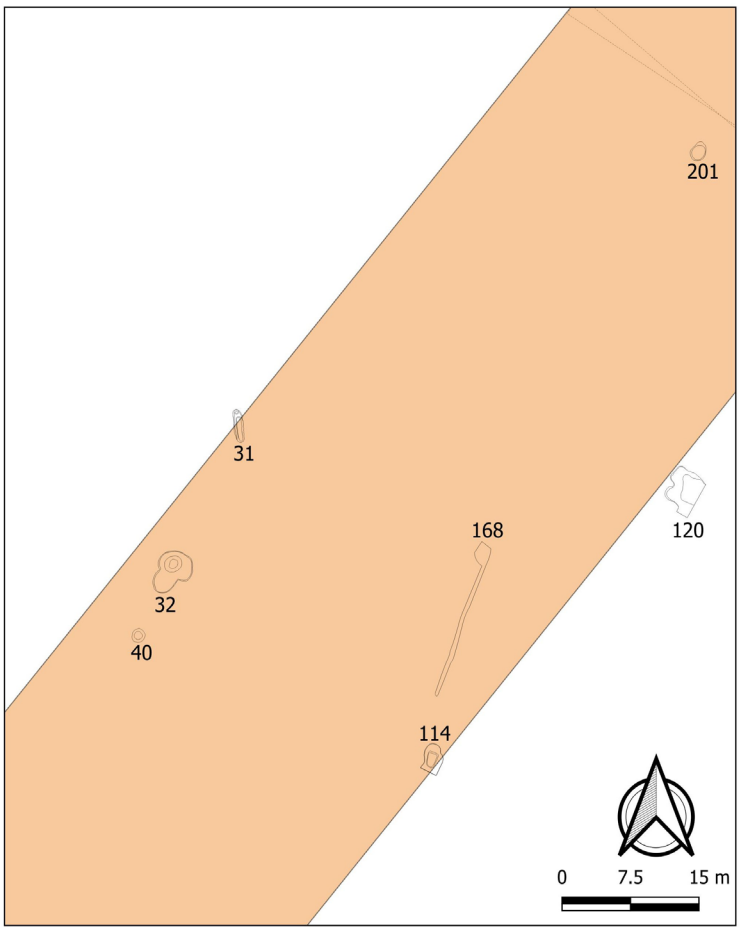

Сл. 17. Ситуациони план са групом структура у централном делу сектора 2

Fig. 17. Situational plan with the group of features in the central part of sector 2

са јамама за складиштење и/или плитким јамама. Тако је у непосредној близини објекта 12, уочена јама за складиштење (објекат 43/C2), а између објеката 12/C2 и 10/C2, који су интерпретирани као суседна станишта, и станишта 29/C2 удаљеног од претходна два између 16 и 23 м јужно, откривене су три плитке јаме (објекти 3/C2, 5/C2 и 17/C2) и јама за складиштење (објекат 1/C2) (сл. 16). На око 35 м јужније од објекта 29/C2 пронађено је још једно станиште (објекат 129/197/C2), једна плитка јама (објекти 108/C2), пећ на отвореном (110/C2) и једна јама за складиштење (објекат 109/C2) (сл. 16). На око 73 м јужно од објекта 129/197/C2 идентификована је једна од највећих јама (објекат 120/C2), а на око 47 м западно још једно велико станиште (објекат 32/C2) са плитком јамом у непосредној близини (објекат 40/C2) (сл. 17).

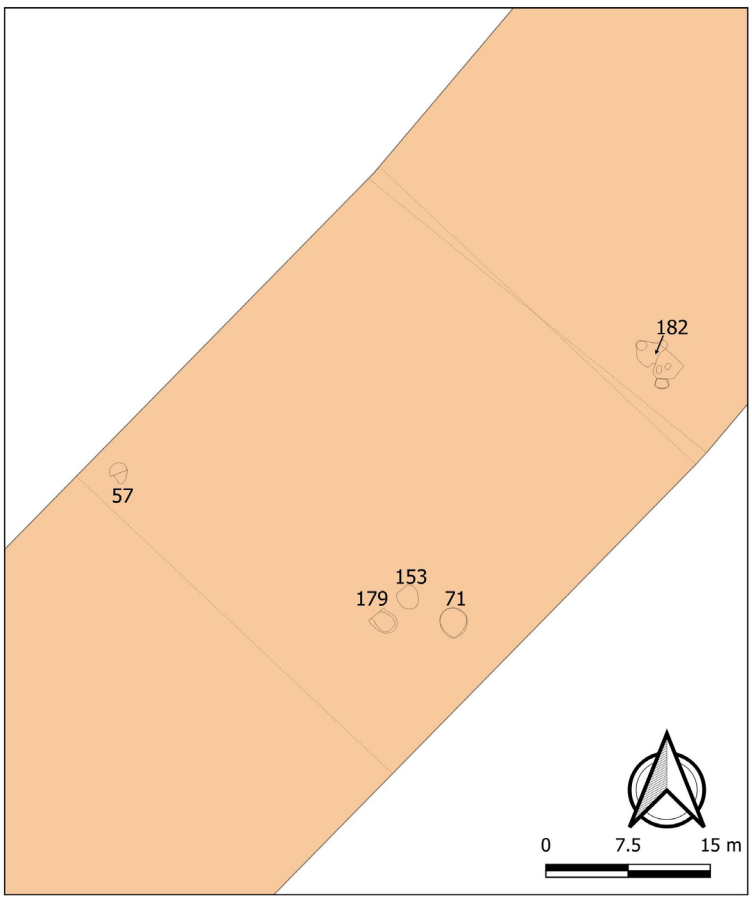

Сл. 18. Ситуациони план са групом структура на јужном крају сектора 2

Fig. 18. Situational plan with the group of features in the southern part of sector 2

На удаљености од око 75 м јужније констатовано је станиште 182/C2, а око 35 м јужније уочава се мања група структура, које су се састојале од једне јаме за становање (објекат 179/C2) и две јаме за складиштење (објекти 71/C2 и 153/C2) (сл. 18). На око 60 м јужније откривено је још једно веће станиште (објекат 297/C3) и јама за складиштење (објекат 313/C3) (сл. 19). Северно од језгра насеља констатовано је још једно станиште (објекат 139/C1), у његовој непосредној близини плитка јама (објекат 105/C1), а на удаљеностима између 12 и 25 м јужније, једна јама за складиштење (објекат 128/C1) и више плитких јама (109/C1, 110/C1, 111/C1, 112/C1 и 120/C1) (сл. 20).

У самом језгру насеља уочено је постојање пет врло великих јама за становање (дужине преко 5 м и више) (објекти 150/C1, 190/C1, 206/C1, 221/C1 и 259/258/C1), док су јужно од језгра насеља, у делу где су конста-

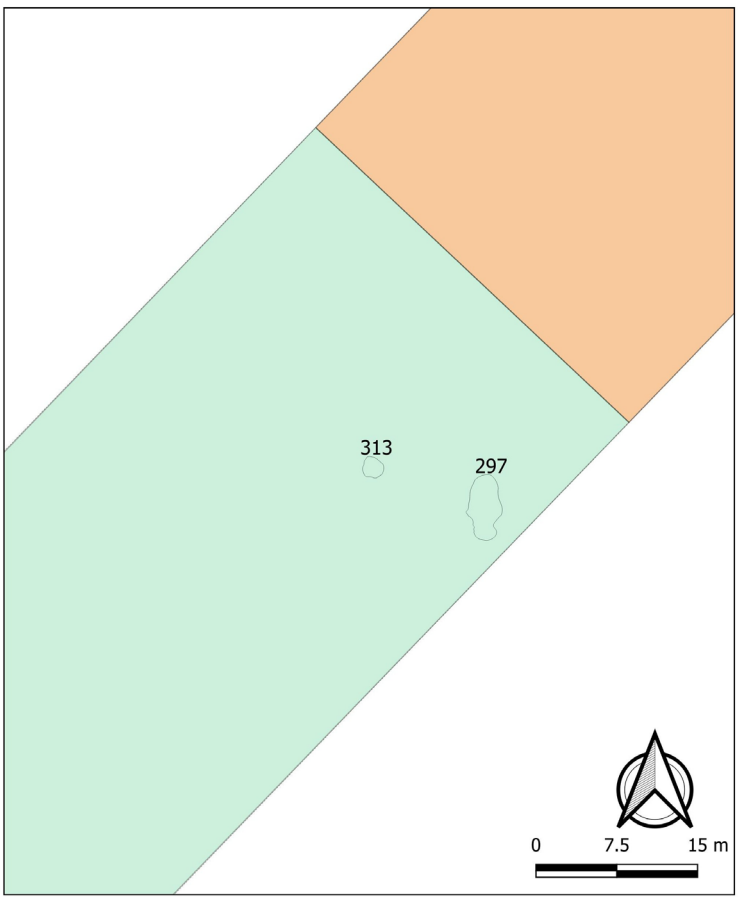

Сл. 19. Ситуациони план са групом структура на северном крају сектора 3

Fig. 19. Situational plan with the group of features in the northernmost end of sector 3

товане раштркане групе станишта откривене три врло велике јаме (120/C1, 32/C2 и 297/C3) (сл. 15–19). Највећа јама (објекат 259/258/C1) уочена је у централном делу језгра насеља. Друга јама по величини (објекат 150/C1) налазила се на северној периферији језгра насеља, а преостале врло велике јаме (објекти 206/C1, 190/C1 и 221/C1) у крајњој јужној периферији језгра насеља. Интересантно је да остаци термалних структура нису откривени у великим јамама у језгру насеља, већ у раштрканим објектима сектора 2 и 3 (објекти 29/C2, 120/C2, 182/C2 и 297/C3), што имплицира различит третман напуштених станишта у ове две просторне целине.

У језгру насеља укупно је евидентирано 19 великих јама. У више случајева уочено је да су велике јаме биле позиционирane једна поред друге, односно да су биле упарене, што је уочено у случају јама у јужном делу

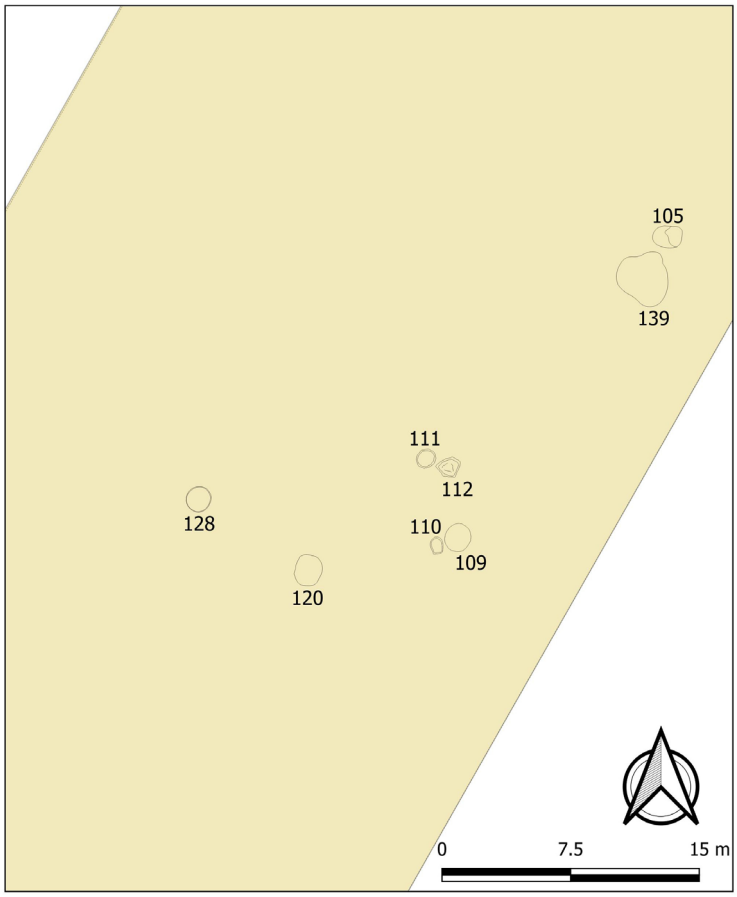

Сл. 20. Ситуациони план са групом структура
које се налазе северно од језгра насеља

Fig. 20. Situational plan with the group of features recorded north of the settlement core

језгра насеља (објекти 206/C1 и 190/C1, 221/C1 и 222/C1, 234/C1 и 255/C1), у централном делу (објекти 224/C1 и 251/C1, 259/258/C1 и 250/C1) и северном делу (објекти 183/C1 и 184/C1, 75/C1 и 140/C1) (сл. 15). То отвара више могућих сценарија о друштвеној организацији баденског насеља у Кленку. Основну јединицу баденског насеља је могла чинити нуклеарна породица, или вероватније проширена породица, која је користила оба станишта, нпр. једно за хладније, а друго за топлије периоде године, или оба истовремено, у зависности од потреба. Друга могућност би била да је један објекат био за становање, а други за одређене економске активности. Трећа могућност, мада мало вероватна, била би да станишта потичу из различитих периода

развоја насеља. Оно на шта просторни распоред структура сугерише јесте да су највећа станишта била међусобно удаљена и да су постојали отворени простори између група структура. Овакве врло велике јаме су представљале фокусна места друштвених и економских активности баденске популације у насељу, око којих су формирани простори без архитектонских остатака и простори са јамама за складиштење и плитке јаме.

Јаме за складиштење (укупно 42) и плитке јаме (укупно 40) веома су заступљене и често су груписане у одређеним деловима језгра насеља. То је уочено у јужном делу језгра насеља, у непосредној близини или на незнатно већој удаљености од објеката 190/C1, 206/C1, 221/C1 и 222/C1, који су протумачени као велике јаме за становање и економске активности. Овде су груписане јаме за складиштење (објекти 78/C1, 205/C1, 218/C1, 237/C1, 241C1 и 260/C1) и плитке јаме (191/C1, 238/C1 и 248/C1) (сл. 15). Слично је констатовано у централном делу језгра насеља, непосредно јужно (објекти 250/C1 и 259/258/C1) и источно од великих јама (објекти 224/C1, 226/C1 и 251/C1), где су констатоване четири јаме за складиштење (објекти 207/C1, 228/C1, 229/C1 и 230/C1). Велики број јама за складиштење (објекти 174/C1, 211/C1, 212/C1, 213/C1, 214/C1, 225/C1, 249/C1 и 252/C1) и плитких јама (177/C1, 179/C1, 208/C1, 210/C1, 216/C1, 217/C1, 219/C1, 223/C1 и 256/C1) евидентиран је на простору између великих јама за становање у централном делу језгра насеља (објекти 234/C1, 255/C1, 181/C1, 224/C1, 226/C1, 178/C1 и 254/C1). Посебно је значајно приметити групу објеката сконцентрисаних око једне од највећих структура у насељу – објекта 150/C1, у северном делу језгра насеља. Око те врло велике јаме констатоване су мање јаме за складиштење (објекти 156/C1 и 160/C1) и плитке јаме (објекти 159/C1, 157/C1 и 165/C1), а на простору између објекта 150/C1 и две суседне велике јаме (објекти 183/C1 и 184/C1) још две плитке јаме (објекти 166/C1 и 167/C1) и једна јама за складиштење (објекат 152/C1). Западно и источно од поменуте две суседне велике јаме уочавају се јаме за складиштење (објекти 169/C1, 185/C1, 193/C1 и 207/C1), и плитке јаме (објекти 187/C1 и 189/C1). На простору источно од објекта 150/C1 и јужно од велике јаме, објекта 75/C1, евидентиран је велики број јама за складиштење (објекти 155/C1, 161/C1, 162/C1 и 163/C1) и плитких јама (објекти 145/C1, 147/C1, 151/C1, 153/C1, 154/C1, 172/C1 и 173/C1), док је између станишта означеног као објекат 75/C1 и суседне велике јаме-објекта 140/C1 регистрована јама за складиштење (објекат 170/C1).

Плитке јаме великих димензија могле су бити коришћене као економски објекти, а поједине и као станишта. Поједине су могле настати и као позајмишта за глину. У њима је као и случају јама за складиштење се-

кундарно депонован материјал из станишта, те је откривена већа или мања количина кућног лепа и гарежи (објекти 109/C1 и 210/C1), а у одређеним случајевима када су откривени цели керамички пехари (у већем броју идентификовани у целинама 153/C1 – чак 5, и 154/C1 – 3 примерка) и/или велика концентрација фрагментованих посуда, може се претпоставити да су последица одређених обичаја и церемонија који су подразумевали припрему и конзумацију хране и пића за мањи или већи број људи (уп. Spasić 2010).

Поједине велике јаме су садржале парцијално сахрањене људске остатке, као што је то случај са објектом 12/C2, где је похрањен доњи део скелета. Сахране животиња су откривене у објекту 150/C1, где је похрањен цео скелет домаћег говечета, а откривени су и остаци најмање три домаће свиње. Скоро цео скелет домаћег говечета и делимично очуван скелет овце евидентирани су у великој јами 184/C1. Јаме за складиштење су након губитка своје примарне функције коришћене за одлагање отпада насталог након чишћења великих јама за становање. Сходно томе, бројне јаме су садржале мању или већу количину витрификованог кућног лепа и гарежи. Поједине су садржале структурисане депозите у виду читавог скелета животиње или парцијалних људских сахрана. Тако је у горњем делу објекта 109/C3 констатована велика количина витрификованог кућног лепа и гареж, као и концентрација шкољки, а при дну два скоро цела скелета домаће свиње и делимичан скелет срндаћа. На дну објекта 128/C1 откривени су људска лобања и керамички пехар на слоју кућног лепа и гарежи. Разлог за коришћење јама за становање и јама за складиштење као места за секундарне сахране људи и животиња највероватније је био култног карактера (Horváth 2004; Balen 2018, 74; Pasarić 2018). Говеда су у баденским насељима неретко налажена у насеобинским структурама, као жртве, а имала су и значајну улогу у сахранама (Endrődi 2003, 410; Bondár and Raczky 2009; Bistáková and Nevizánsky 2015; Balen 2018, 76; Pasarić 2018, 232–234). У контексту животињских сахрана у енеолиту посебно је значајан рад М. Пасарић, у којем она разматра карактер похрањивања животињских остатака у контексту ритуалних пракси. Пасарић идентификује обрасце у погледу положаја укопа у насељу, начину и месту похрањивања, и врсти похрањене животиње између осталог, али и одсуство униформне интерпретације и више могућих објашњења када су у питању разлози који доводе до похрањивања (2018). У случају насеља на Аџиним њивама, контексти депозита целих животиња и место сахране може имплицирати присуство одређених обичајних или ритуалних пракси, симбиотичке везе човека и животиње или одређену повезаност са животним циклусом једног или више насеобинских објеката или

читавог насеља, као и демаркацијом насеобинског простора у генералном смислу. С тим у вези, значајно је приметити да је људска лобања откривена у објекту 128/C1, који је позициониран на око 35 м северно од језгра насеља, а доњи део људског скелета у објекту 12/C2, који је смештен на удаљености од 37 м јужно од језгра насеља (сл. 16 и 20). С друге стране, објекти 150/C1 и 184/C1 са похрањеним животињама, смештени су на самој северној ивици језгра насеља, а трећа таква јама-објекат 109/C3 налазила се у јужном делу сектора 3. Међусобна раздаљина између два најудаљенија објекта са похрањеним животињама износила је око 660 м. На тај начин поменути структурисани депозити људских парцијалних сахрана могли би представљати граничне тачке, односно својеврсне маркере распростирања језгра баденског насеља у Кленку, док би простор између објеката са сахранама домаћих животиња могуће био намењен напасању и чувању стоке.

Закључак

Анализа касноенеолитских архитектонских остатака на локалитету Аџине њиве – Брајково указала је на постојање комплексне друштвено-економске организације, која је манифестована просторно одвојеним језгром насеља наспрам раштрканих међусобно удаљених појединачних укопаних станишта и околних мањих јама. На нивоу језгра насеља, на сложеност друштвених односа указује постојање већих и мањих станишта, која су често била у пару, отворених простора без структура, као и простора са јамама за складиштење и економске потребе, које су похрањивањем парцијалних људских сахрана или целих животиња стицале посебан културни значај.

Будућа биоархеолошка истраживања свакако ће у значајној мери допринети стицању нових сазнања о стратегијама узгоја домаћих животиња и биљака, о улогама лова и сакупљања у економији насеља, а датовање прикупљених узорака и анализе покретних археолошких налаза од керамике, лепа, кости, рога и камена ће омогућити боље познавање хронологије и материјалне културе насеља из касног енеолита. Утврђивање хронологије је врло битно јер ћемо једино датовањем језгра насеља и раштрканих структура и суседних, упарених јама моћи да утврдимо њихов однос и понудимо одговарајућу интерпретацију.

БИБЛИОГРАФИЈА

Balen, J. 2018. Badenska kultura, u: *Povratak u prošlost. Bakreno doba u sjevernoj Hrvatskoj*, ur. J. Balen, I. Miloglav i D. Rajković, 65–85. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Arheološki muzej Osijek.

Bistáková, A. and Nevizánsky, G. 2015. Settlements of the Baden culture in Bajč-Vlkanovo, SW Slovakia, in *The Baden Culture around the western Carpathians*, eds. M. Nowak and A. Zastawny, 427–441. Kraków: Krakowski Zespół do Badań Autostrad. (Serija: Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce).

Bondár, M., and Raczky, P. 2009. *The copper age cemetery of Budakalász*. Budapest: Pytheas.

Bulatović, A. and Milanović, D. 2021. The cultural and chronological context of sites of Bubanj and Velika Humska Čuka near Niš (southeastern Serbia) and their significance for understanding the emergence and development of the Central Balkans Eneolithic. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: История и политические науки*: 36–64.

Dimitrijević, S. 1979. Badenska kultura, u: *Prapovijest jugoslovenskih zemalja* III, ur. A. Benac, 183–234. Sarajevo: „Svjetlost" OOUR Izdavačka djelatnost, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Endrődi, A. 2003. Ein neues spätkupferzeitliches Idolbruchstück aus Budapest. Gedanken über die Erscheinungen des religiösen Lebens, in *Morgenrot der Kulturen, Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel und Südosteuropa, Festschrift für Nándor Kalicz zum* 75 *Geburtstag*, eds. E. Jerem and P. Raczky, 401–414. Budapest: Archaeolingua.

Živković, B., V. Nejgebauer, V., Tanasijević, Đ., Miljković, N., Stojković, L. i Drezgić, P. 1972. *Zemljišta Vojvodine*. Novi Sad: Institut za poljoprivredna istraživanja.

Кочић, М. и Антонијевић, М., у припреми. Географски положај и природно окружење локалитета Ацине њиве – Брајково у Кленку са кратким осртом на регионални систем организације у касном неолиту, у: *Каснонеолитско насеље у Кленку код Шапца – резултати заштитних археолошких истраживања 2021– 2024. године*, ур. Д. Милановић. Београд; Археолошки институт.

Милановић, Д. 2011. Насеље Чернавода III културе на локалитету Бубањ. *Старинар* LXI: 101–119.

Milanović, D. 2013. Cultural and Chronological Position of Chalcolithic horizons III and IV at Bubanj site – excavations from 1954. *Archaeologia Bulgarica* XVII, 2: 1–16.

Milanović, D. 2019. Insight into the regional distribution and geographic setting of the Vinča and Bubanj–Sălcuţa–Krivodol settlements in the Central Balkans and its implications. *Старинар* LXIX: 61–84.

Milanović, D. 2021. The economic and social importance of saline soils and saltwaters during the Late Neolithic of the Pannonian Plain and the Central Balkans. *Старинар* LXXI: 7–19.

Милановић, Д., Николић, У. и Живановић, С. 2021. Заштитна археолошка истраживања на локалитету Аџине њиве у Кленку код Шапца у 2021. години – прелиминарни резултати, у: *Српско археолошко друштво, XLIV скупштина и годишњи скуп. Програм, извештаји и апстракти*, Параћин, 14–16. октобар 2021. године, ур. А. Црнобрња и В. Филиповић, 45–46. Параћин: Српско археолошко друштво и Завичајни музеј Параћин.

Milanović, D., Nikolić, U. i Živanović, S. 2024. Preliminarni rezultati sondažnih arheoloških istraživanja lokaliteta Adžine njive – Brajkovo u 2021. godini, u: *Arheologija u Srbiji, projekti Arheološkog instituta u 2021. godini*, ur. S. Vitezović, M. Radišić i Đ. Obradović, 59–67. Beograd: Arheološki institut.

Милановић, Д., у штампи. Прелиминарни резултати заштитних археолошких истраживања локалитета Аџине њиве – Брајково 2021–2023. године, у: *Arheologija u Srbiji, projekti Arheološkog instituta u 2023. godini*, ur. S. Vitezović, M. Radišić i Đ. Obradović. Beograd: Arheološki institut.

Němejcová-Pavúková, V. 1981. Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologickýchodnej Európe. *Slovenská Archeológia* XXIX/2: 261–296.

Němejcová-Pavúková, V. 1991. Typologische Fragen der relativen und absoluten chronologie der Badener Kultur. *Slovenská Archeológia* XXXIX/1-2: 59–90.

Николић, У., Милановић Д. и Кочић М., 2022. Аџине Њиве – Брајково II – претходна археолошка истраживања и шири географски контекст, у: *Српско археолошко друштво, XLV Скупштина и годишњи скуп. Програм, извештаји и апстракти*, Прокупље, 26–28. мај 2022. године, ур. А. Црнобрња и В. Филиповић, 55–56. Прокупље: Српско археолошко друштво и Народни музеј Топлице.

Nikolova, L. 1999. *The Balkans in Later Prehistory, Periodization, Chronology and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millennia BC)*. Oxford: BAR International Series 791.

Pavlović, P., Kostić, N., Karadžić, B. and Mitrović, M. 2017. *The soils of Serbia*. Dordrecht: Springer Netherlands.

Parkinson, W. A. 1999. *The social organization of early Copper Age tribes on the Great Hungarian Plain*. University of Michigan. PhD Thesis.

Parkinson, W. A. 2002. Integration, interaction, and tribal 'cycling': the transition to the Copper Age on the Great Hungarian Plain, in *The archaeology of tribal societies*:, ed. W. A. Parkinson, 391–438.

Pasarić, M. 2018. Ukopi životinja u eneolitičkim naseljima kontinentalne Hrvatske, u: *Povratak u prošlost. Bakreno doba u sjevernoj Hrvatskoj*, ur. J. Balen, I. Miloglav i D. Rajković, 85–97, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Arheološki muzej Osijek.

Petrović, J. i B. Jovanović 2002. *Gomolava – naselja kasnog eneolita*. Novi Sad – Beograd: Muzej Vojvodine, Arheološki institut, 2002.

Popović, D. 1967. Rekognosciranja u Sremu. *Arheološki pregled* 9: 172–180.

Поповић, Д., 1997. Археолошко наслеђе на тлу Руме и шире околине. *Зборник* I, Завичајни музеј Рума: 7–24.

Popović, D. i Vasiljević, M. 1970. Adžine njive, Klenak – naselje neolita i ranobronzanog doba. *Arheološki pregled* 12: 25–26.
Srejović, D. (ur.), 1988. *The Neolithic of Serbia*: *Archaeological research* 1948-1988. Belgrade: Centre for Archaeological Research, Faculty of Philosophy.
Svilar, M., Milanović, D. i Kočić, M. 2024. Get into the groove: decorative techniques and motifs on the Late Eneolithic pottery from the site of Adžine Njive (Western Serbia), in *Pots as media: Decoration, technology and message transmission*, eds. J. Vuković and V. Bikić, 53–68. Belgrade: University of Belgrade – Faculty of Philosophy, Institute of Archaeology.
Spasić, M. 2010. *The First Toast*. Beograd: Muzej grada Beograda.
Tasić, N. 1995. *Eneolithic cultures of Central and West Balkans*. Belgrade: Draganić.
Трипковић, Б. 2007. *Домаћинство и простор у касном неолиту. Винчанско насеље на Бањици*. Београд: Српско археолошко друштво.
Трипковић, Б. 2013. *Домаћинство и заједница: Кућне и насеобинске историје у касном неолиту централног Балкана*. Београд: Филозофски факултет.
Furholt, M. 2008. Pottery, cultures, people? The European Baden material re-examined. *Antiquity* 82 (317): 617–628.
Horváth, T. 2004. A new human representation from the Baden culture: a mask from Balatonőszöd. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* LV/3-4: 179–237.
Horváth, T. 2023. Settlement research of the Late Copper Age Baden complex in Hungary: New evidence from the past two decades, in: *From tea leaves to leaf-shaped tools. Studies in honour of Zsolt Mester on his sixtieth birthday*, ed. A. Király, 189–229. Budapest: Lithic Research Roundtable & Institute of Archaeological Sciences, ELTE Eötvös Loránd University.

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.
Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.
All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Dragan Milanović
Institute of Archaeology, Belgrade
Marinko Antonijević
Faculty of Philosophy, University of Belgrade
Magdalena Selaković
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

ARCHITECTURAL REMAINS AND CHARACTER OF THE BADEN SETTLEMENT IN KLENAK, NEAR ŠABAC: PROTECTIVE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH 2021–2022

Keywords: *the site of Adžine Njive – Brajkovo, Srem, Late Eneolithic, Baden settlement, architecture, dug-in structures, economic strategies, social organisation*

This paper examines the remains of dug-in Late Eneolithic structures and their spatial relationship, with the aim of examining the character of the settlement of a Baden community at the site of Adžine Njive – Brajkovo in Klenak, near Šabac. Thanks to the large area on which they were discovered and their general abundance, it was possible to record and categorise the remains of earthen architecture, and examine their spatial relationship.

Their categorisation was done on the basis of dimensions, depth and shape of recorded features. In order to reach relevant conclusions and appropriate interpretation, material culture remains from the mentioned units were also taken into account, primarily the quantity of archaeological finds and their specificities, such as the number of ceramic cups with handles, the presence of thermal structures, household daub, animal burials and partial human burials. Several categories of architectural remains were found, indicating different functions of the investigated structures.

The analysis of the architectural remains indicated that they can be classified into six basic categories: storage pits (42 structures), large pits for residential and economic activities (29), shallow pits (40), open-air kilns (1), deeper, larger trough-shaped pits (2), and ditches (1). A total of 115 structures was registered.

Research results indicate that the settlement covered a significant area and consisted of dug-in structures of various dimensions and shapes, primary used for residential and economic functions. Their secondary roles were manifested by subsequent animal burials, partial human burials, absence of thermal structures, deposition of household daub, animal bones and/or deposition of ce-

ramic vessels and other archaeological finds. Similar characteristics are observed in other contemporary Baden culture settlements across a wide area of central and south-eastern Europe, which reflect specific cultural and social practices, i.e., customs, beliefs and rituals of the Baden population.

The analysis of Late Eneolithic architectural remains indicated the existence of a complex socio-economic organisation, manifested by a spatially separate settlement core versus scattered, mutually distant individual dug-in dwellings and surrounding smaller pits. At the settlement core level, the complexity of social relations is indicated by the existence of larger and smaller dwellings, often in pairs, by open spaces without structures, spaces with pits for storage and economic needs, which acquired special cultural significance by storing partial human burials or whole animal burials.

Future bioarchaeological research, determination of the absolute age of samples, and analyses of material culture will significantly contribute to gaining new knowledge about the social and economic strategies in the settlement and enable an appropriate interpretation of the use and abandonment of the Baden settlement in Klenak.